

Björn Smedby: Ledde Socialvetenskapliga forskningsrådet (SFR) i en viktig etableringsfas

Peter Allebeck

Peter Allebeck, professor i socialmedicin, Karolinska Institutet. Tidigare huvudsekreterare för Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (FORTE). E-post: Peter.Allebeck@ki.se

Under åren 1993–1997 var Björn Smedby huvudsekreterare för Socialvetenskapliga Forskningsrådet, SFR. Huvudsekreteraren ledde då myndigheten tillsammans med en kanslichef så ett tungt ansvar vilade på Björn att verka för att SFR fortsatte att utveckla både vetenskaplig kvalitet och samhällsrelevans i de områden SFR hade i uppdrag att stödja. Trots sitt viktiga uppdrag som huvudsekreterare kunde Björn ändå fortsätta bidra inom sina huvudsakliga intresseområden – hälso- och sjukvårdsforskning, medicinsk språkvård och klassifikationsfrågor.

During 1993–1997 Björn Smedby was Secretary General for the Social Sciences Research Council (SFR). The Secretary General led the work of the Council, together with a head of administration, so Björn had a heavy responsibility to make sure the SFR as a rather new research funder, developed the scientific quality as well as societal relevance according to its mandate. In spite of the heavy duties as Secretary General, Björn managed to continue activities within his main research interest, health services research, medical terminology and classification.

Mitt första möte med Björn Smedby var 1980 då jag nyligen hade börjat på Socialmedicinska institutionen, Huddinge. Björn var opponent på en avhandling om akutsjukvården i Stockholm. Björn hade gått igenom avhandlingen synnerligen noggrant, han ställde intrikata frågor och oppositionen upplevdes av några som lite tuff. Björn kunde onekligen ge intrycket av en något formell ämbetsman men som man vid närmare bekantskap med snabbt såg lättsamma och humoristiska sidor av.

Under min socialmedicinska utbildning på 1980-talet kom jag sedan att stöta på Björn i olika sammanhang när han ledde möten om språkvårdsfrågor, klassifikation och diagnostik och jag insåg tidigt hans centrala roll i dessa frågor, och breda kontaktnät.

Först senare kom jag mer aktivt att arbeta med hälso- och sjukvårdsforskning, bland annat på akutmottagningen vid Huddinge sjukhus, som varit föremål för mycket socialmedicinsk forskning. Jag kom att förstå att hälso- och sjukvårdsforskning var ett eget forskningsområde som höll på att växa i Sverige och att Björn utgjorde navet i ett nätverk. Han arbetade aktivt med ”laboratoriet” Tierpsprojektet, som jag tyckte var intressant att följa och ofta nämnde i undervisning, utan att någonsin haft närmare kontakt med, eller ha varit, i Tierp.

Från 1993 kom jag att ha ett mer nära samarbete med Björn genom att jag då blev ledamot i Socialvetenskapliga forskningsrådet (SFR)¹.

Socialvetenskapliga forskningsrådet (SFR) hade bildats ur den tidigare Delegationen för social forskning (DSF). DSF hade inrättats för att skapa mer kunskap och bättre evidens inom framförallt socialt arbete men även andra socialvetenskapliga områden. Enligt instruktionen hade SFR till uppdrag att ”... främja och stödja betydelsefull grundforskning och tillämpad forskning inom socialvetenskap, socialpolitik och folkhälsovetenskap samt informera om kunskapsläge och aktuell forskning.”. Tillskapandet av SFR 1990 innebar att forskningsuppdraget tydliggjordes och utvidgades. Den som länge varit chef för DSF, S. Åke Lindgren, var huvudsekreterare för SFR under dess första år men efterträddes senare av Björn år 1993. När Björn tillträdde var SFR således fortfarande relativt nytt som ett ”riktigt forskningsråd”, och det gällde därför att fortsätta arbeta för att sätta SFR på den forskningspolitiska agendan. För mig hade Björn främst förknippats med hälso- och sjukvårdsforskning och medicinsk terminologi, men jag blev imponerad av hans breda kunskap och intresse för den tvär- och mångvetenskaplig forskning som SFR syftade till att främja.

Varken SFR eller efterföljaren Forskningsrådet för Arbete och Samhälle (FAS) hade någon generaldirektör, utan huvudsekreteraren hade ansvar för att

1. SFR kom senare att omstöpas till FAS (Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap) och motsvarar det som idag heter FORTE (Forskningsrådet för Hälsa, Arbetsliv och Välfärd).

leda myndighetens arbete tillsammans med en kanslichef. Det var alltså ett omfattande och tidskrävande arbete att leda en myndighet som skulle arbeta professionellt med forskningsfinansiering och även sprida kunskap om forskning. Likafullt fortsatte Björn att bedriva forskning och projekt inom hälso- och sjukvårdsforskning. Jag minns att han i pauser kunde ha telefonsamtal där han planerade disputationer eller löste någon klurig fråga om sjukdomsklassifikation.

När man tänker tillbaka på de prioriteringar som SFR hade är de påfallande lika dagens debattämnen och forskningsbehov. Redan DSF hade behovet av kunskap och evidens för socialtjänstens arbete som en drivkraft i dess tillkomst, och det behovet har fortsatt drivas av SFR, FAS och numera Forte. I 2016 års forskningsproposition fick Forte i uppdrag att driva ett särskilt program för forskning i ”tillämpad välfärd”, med vilket man i princip menade socialtjänstens verksamhet, och en forskarskola i nära samverkan med kommunal verksamhet. Nämnvärda exempel är handikappforskning som var ett viktigt område för SFR, där också Forte nu gör satsningar men med benämningen funktionsnedsättning. Vidare arbetade en särskild kommitté inom SFR för att främja IMER-området – Internationell Migration och Etniska Relationer. Den tidigare generaldirektören för Invandrarverket (senare Migrationsverket), Christina Rogestam, satt i SFRs styrelse och ledde det arbetet.

Ett område som alltid varit viktigt för DSF och dess efterföljare är alkohol- och narkotikaforskning. och under Björn Smedbys tid fick SFR ett uppdrag som kom att betyda mycket för detta forskningsområde. En utredning hade konstaterat att det inte fanns någon stark miljö för socialvetenskaplig alkohol- och narkotikaforskning. Man hade konstaterat att det fanns åtminstone fem (möjligen var det sju) professorer i alkohol- och narkotikaforskning med medicinsk inriktning, men ingen med socialvetenskaplig inriktning. SFR fick därför i uppdrag att bidra till att en forskningsmiljö med sådan inriktning inrättades. Efter utlysning gick budet till Stockholms universitet, och en forskningsenhet med benämningen SoRAD (Social Research on Alcohol and Drugs) inrättades med lokalisering till gamla Sveaplans gymnasium där Socialhögskolan nyligen flyttat in. SoRAD fick en mycket bra start i och med att vi lyckades rekrytera den internationellt mycket välmeriterade forskaren Robin Room till en tjänst som professor och föreståndare. SoRAD var det första i en serie starka forskningsmiljöer som SFR och senare FAS och Forte bidrog till. De kom att kallas FAS-centra respektive Forte-centra. Ett av dem kan nämnas, nämligen CHES (Center for Health Equity Studies) eftersom det kom att samlokaliseras med SoRAD och de bägge bildade en gemensam institution år 2018.

Då liksom nu var utlysning av projektmedel, vanligen tre år, den dominerande bidragsformen för SFR. Mer långsiktiga, så kallade programbidrag (vanligen 3+3 år), förekom också. Vidare bidrog man till att finansiera professorer

inom områden där särskilt behov förelåg. Bland professurer som finansierades under SFR-tiden kan nämnas socialt arbete, demografi och medicinsk sociologi. Tanken med dessa var att SFR skulle finansiera lönen för professorerna under sex år, och därefter skulle universiteten ta över finansieringen. Universiteten uppskattade naturligtvis att få en professur finansierad, men var inte alltid glada över att ta över finansieringen. Även under FAS-tiden finansierades professurer, och ett område som FAS var aktivt att driva var forskning inom socialförsäkringsområdet. Sammanlagt tre professurer, med något olika inriktning, finansierades inom socialförsäkringsområdet. Finansiering av tjänster upphörde dock helt efter FAS-tiden, då konstruktionen skapade viss oklarhet över ansvaret för tjänsten.

Idag finansieras visserligen många tjänster – exempelvis postdok, gästforskare, professorer, m.fl., - till stor del, och ibland helt, av forskningsråden. Samtidigt är man tydlig med att grundansvaret för finansiering och anställning ligger på lärosätet. Forskningsråden kan också prioritera forskningsområden man vill satsa på, men inte vilken typ av tjänster som skall inrättas.

En fråga som ofta diskuterades inom SFR, och som även är central inom Forte, är frågan om forskningens samhällsrelevans. Det finns visserligen finansierare som hårt driver behovet av grundforskning och ”fri forskning”, oberoende av ”relevans”, men flertalet forskningsfinansierare har alltmer kommit att lyfta betydelsen av samhällsrelevans (”societal relevance”). SFRs ordförande Gabriel Romanus påpekade offentligt vid flera tillfällen att även samhällsrelevant forskning behöver grundforskning och att det därmed inte behöver finnas någon motsättning. Jag har ofta citerat hans konstaterade att det är särskilt viktigt att forskningsområden som anses samhällsreligt angelägna beforskas med metoder som är hållbara och av god kvalitet. Det vore olyckligt om man tillåter sämre kvalitet bara för att en forskningsfråga är samhällsreligt viktig.

Björn Smedby kom att efterträdas av Robert Eriksson som huvudsekreterare för SFR år 1998. Med Roberts forskningsbakgrund och intresseprofil kom social jämlikhet att bli en högt prioriterad fråga under de kommande åren. Det är ändå tydligt att många av de frågor som Björn initierat kom att drivas vidare under Roberts tid och Robert kunde också ta över en mycket välfungerande och smidig verksamhet som Björn hade lett under sina år